

Плинне минуле крізь різні оптики

---

*Віталій
Лях*

«КРИТЕРІЄМ ЗДОБУТКІВ ПОПЕРЕДНИКІВ Є СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ АДАПТУВАТИСЯ ДО НОВИХ РЕАЛІЙ»

Мабуть, слід поставити питання щодо так званої Київської філософської школи таким чином: хто саме визначав або сприймав це як своєрідний напрямок серед інших філософських шкіл колишнього Радянського Союзу?

У цьому контексті згадую розмови з московськими колегами, які в певний період однозначно вважали, що в Києві існує сильна школа істориків філософії, зокрема, гегельянського спрямування, виходячи з того, що 1964 року вийшла друком книга В. Шинкарука «Логика, диалектика и теория познания Гегеля» (а 1974 року вийшла друком інша його праця — «Теория познания, логика и диалектика Канта»). Коли 1968 року В. Шинкарук очолив Інститут філософії, він одночасно очолив відділ «Диалектичного матеріалізму», і це дало йому змогу ініціювати на теренах Радянського Союзу дискусію з приводу єдності діалектики, логіки й теорії пізнання. У цю дискусію включилися майже всі філософи, що займалися цією проблематикою. А сам В. Шинкарук 1977 року видав друком книжку «Единство диалектики, логики и теории познания».

Тому в період становлення цієї школи головний вплив простежуємо саме з боку проблематики німецької класичної філософії. Але одночасно на В. Шинкарука вплинули ранні праці К. Маркса, зокрема, «До критики гегелівської філософії права», а також вихід 1956 року праці «Економіко-філософ-

ські рукописи 1844 року» в збірнику «З ранніх творів» (1974 року її було включено в 42-й том Зібрання творів), в яких порушено проблеми сутності людини, відчуження, гуманізму тощо. Також слід відзначити вплив «Економічних рукописів 1857–1859 років», що були надруковані в 1968–1969 роках у частинах 1–2-й 46-го тому Зібрання творів, в яких, крім суто політ-економічної тематики, багато уваги приділено розвитку особистості, подолання відчуження, становленню нового типу соціальних відносин.

Отже, через осмислення Гегелевої філософії та філософії К. Маркса В. Шинкарук (до речі, в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка він читав курс лекцій з філософії Маркса) намагався застосувати принцип суспільно-історичної практики до проблем буття людини, світогляду, світу людини тощо. На Міжнародному гегелівському конгресі (1966) і філософських конгресах у Відні 1967 року та Парижі 1968 року він робив доповіді з філософії права, гуманізму та проблеми сенсу людського буття. Все це сприяло подальшому повороту української філософії до розробки світоглядних та антропологічних проблем, а В. Шинкарука цілком правомірно вважають фундатором «Київської філософської школи».

Відповідно, маємо світоглядно-антропологічний поворот у дослідженнях науковців Інституту філософії. Передусім цей поворот простежуємо у відході співробітників Інституту філософії від суто гносеологічного підходу до форм людського пізнання, а також у спробах показати їхню соціально-практичну і культурну зумовленість¹. До цього і ще впродовж доволі тривалого часу переважала тематика, присвячена окремим категоріям діалектики (суб'єкт — об'єкт, сутність — явище тощо). Проте завдяки наголосу на практично-діяльнісному підході до розуміння філософського знання з'являються принципово новаторські праці².

Головними ідеями цієї школи, мабуть, слід вважати розгляд філософських понять і категорій з позицій їхньої соціокультурної та практично-діяльнісної зумовленості, що певною мірою відповідає «онтологічному» чи «антропологічному» повороту в західній філософії.

Всередині цього напрямку, про який тут ідеться, можна вирізнити напрацювання, зорієнтовані на пошук сенсу буття, сутності людини, гуманістичних ідеалів тощо. Можна згадати праці Н. Поліщук «Проблема морального ідеалу» (1970), О. Яценка «Целеполагание и идеалы» (1977), В. Шинкарука, О. Яценка «Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения» (1984), колективні праці «Человек и мир человека» (1977), «Культура и развитие человека: очерк философско-методологических проблем» (1989),

¹ Див.: Кримський С.Б. Генезис форм і законів мислення. — К., 1962.

² Див.: Булатов М.А. Деятельность и структура философского знания. — К., 1976; Бычко И.В. Познание и свобода. — М., 1968; Иванов В.П. Человеческая деятельность — познание — искусство. — К., 1977; Человек и мир человека. — К., 1977; Социально-исторические и мировоззренческие аспекты философских категорий. — К., 1977.

«Мировоззренческая культура личности (философские проблемы формирования)» (1986), монографію В. Малахова «Смысл жизни и нравственное отношение личности к миру» (1986) та ін.

Велику увагу приділяли також світогляду та його структурі і значенню в житті людини, що розглянуто в монографії В. Чорноволенка «Мировоззрение и научное познание» (1970), а також у колективних монографіях «Формирование мировоззрения нового человека» (1977), «Человек и мир человека» (1977), «Мировоззренческая культура личности (философские проблемы формирования)» (1986).

Ще один напрямок філософських досліджень цієї школи пов'язаний з розробкою проблем практики, діяльності, духовно-практичного опанування світу, це передусім колективна праця «Культура и развитие человека: очерк философско-методологических проблем» (1989), а також монографії М. Булатова «Деятельность и структура философского знания» (1976), І. Бичка «Познание и свобода» (1968), В. Іванова «Человеческая деятельность — познание — искусство» (1977), В. Табачковського «Критика идеалистических интерпретаций практики» (1976) та «Людина — Екзистенція — Історія» (1976).

Звичайно, слабким місцем цієї школи є те, що її представники змушені були працювати в рідчій «єдино правильній» марксистсько-ленінській концепції суспільного розвитку, тому, розробляючи проблеми розвитку людини, її світогляду, ідеалів гуманізму тощо, вони однозначно прив'язували їх до прийдешнього комуністичного суспільства.

Вплив так званої Київської філософської школи на розвиток філософії в Україні є незаперечним, оскільки існує певна тяглість проблематики, підвищений рівень уваги до антропологічної, світоглядно-культурологічної тематики. Можна посперечатися на праці, що вийшли вже в період незалежної України³.

Деякі інтенції цієї школи досі залишаються актуальними або набули нової значущості, оскільки світ останнім часом радикально змінився (згадаємо його сучасні визначення: «суспільство ризику», «нестримний світ», «світ без опертя»). Відповідно різко загострюються проблеми, пов'язані з існуванням людини, її моральним вибором, визначенням сенсу життя тощо.

Представники «Київської філософської школи» зуміли відійти від суто гносеологічного підходу до людини, культури, світогляду, знання загалом. Зокрема, крізь призму Марксового поняття практики, поняття діяльності було здійснено спробу розглянути її в контексті «практично-духовного»

---

³ Див.: Свобода: сучасні виміри та альтернативи / Відп. ред. В.С. Пазенок, В.В. Лях. — К., 2004; Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії / Відп. ред. В.В. Лях. — К., 2001; Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / Відп. ред. В.С. Пазенок. — К., 2001; Антропокультурні чинники європейського вибору України. — К., 2014; Ковадло Г. Духовність і моральність: антропокультурні виміри філософії моралі. — К., 2014.

«Критерієм здобутків попередників є спроможність української філософії адаптуватися...»

ставлення до світу («людина — це світ людини»). Цей здобуток «Київської філософської школи» не завжди усвідомлює молодша генерація філософів. Звичайно, на сьогодні розв'язання порушених представниками «Київської філософської школи» проблем не може нас задовольняти. Проте сама спроба вийти за межі нав'язаної парадигми мислення заслуговує на належну оцінку. (До речі, певним критерієм вагомості здобутків попередників можна вважати спроможність української філософії досить швидко адаптуватися до нових реалій після відмови від настанов марксизму-ленізму як нібито найвидатнішої філософії нашого часу (апріорі вважалося, що вся так звана буржуазна філософія не дотягувала до рівня марксистської філософії). Як відомо, на початку 1990-х років відбувалася своєрідна «ломка» у представників попередньої когорти філософів, оскільки постала нагальна проблема визначення і перевизначення місця філософії в суспільстві.)

Безперечно, здобутки цієї школи слід розглядати в курсі історії вітчизняної філософії під час надавання філософської освіти. Хоча в рамках філософії культури чи філософської антропології ці здобутки також належить висвітлювати.

Віталій Лях — доктор філософських наук, професор, завідувач відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.
